

A FILOZÓFIAI ISTENÉRVEK ÉRTÉKE

Isten létének kérdését tekinthetjük az egyéni élmény meggyőző erejével vagy a logikai bizonyítás szempontjából. Sokan csak a belső, élményszerű meggyőződésnek tulajdonítanak igazi jelentőséget. *Julien Green* például így ír háborús naplójában: „Ne a könyvekben keressük Istent, kivéve az evangéliumot, a könyvek könyvét. Hiszen Isten előbb és tökéletesebben volt bennünk, mint a könyvekben. Ő az, akit örökké újra föl kell fedeznünk. Azért mondom, hogy örökké, mert örökkévalóságunk majd kétségtelenül ebből az állandó fölfedezésből áll. A róla adott meghatározások sokszor akadályoznak igazi megismerésében. A lelki könyvek, ha mégoly gazdagok is, legtöbbször szisztémát állítanak fel, pedig Istent nem lehet rendszerbe sorolni. Mégis nagyobbára ilyenek helyettesítik őt az olvasó lelkében. Egy tanulatlan embernek Istenről feltörő sejtése nem egyszer főnségebb, mint a teológia professzorainak írása. Egyre bizalmatlanabb vagyok azokkal szemben, akik nem tudnak Istenről beszélni anélkül, hogy szövegeket ne idéznének, mintha történeti személyiség leírásáról lenne szó.” *Pascal*-ról ismeretes, hogy egy ilyen élmény írott emlékéit hordozta ruhájában szíve fölött, mint állandó belső hitvallást.

Ez az élmény hitből és kegyelemből fakad, nem természetes megismerésből. De *Maritain* a filozófiai megismerésben is feltételez valami természetes ráhangoltságot: „A metafizikához szükségünk van adottságra. A geometriai alakzatokat sem boncolgathatja senki, ha nem látja őket a térben. Hogyan tárgyalhatná az a metafizikát, aki nem látja a lényegét a megismerhető dolgokban? Költőnek és metafizikusnak egyaránt szükséges a gyakorlat, de a próbálkozás egyiknél sem elegendő, ha hiányzik a veleszületett képesség” (*Die Stufen des Wissens*, 12). Kétségtelen, hogy nem tagadhatunk valami élményszerűséget Isten létének gyakorlati elismerésében. A legtöbb ember nem következtetés útján jut el fogalmához, hanem készen kapja. Ha Isten valósága megragadta lelkét, akkor hordozza, világnézetének központjába helyezi, esetleg küzd vele, de nem tagadhatja a személyes kapcsolatot.

A primitív népek életének vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy a szellemi és világefeletti istenség nem ismeretlen náluk. Amennyire viszszanyúlunk a történelembe, mindig megtalálható a hit valamilyen felsőbbrendű lényben. Sokat vitatkoztak már az istenfogalom eredetéről. Annyit joggal megállapíthatunk, hogy a fogalom inkább egzisztenciális, nem intellektuális, azaz nem következtetésen felépülő reflexió eredménye, hanem valamilyen meglátásé vagy hagyományé. Az istenség egyszerűen van és itt van. Platon és Aristoteles példája mutatja, hogy a gyakorlatban milyen nehézségekkel küzdött az értelem, amikor el akart jutni a személyes Isten fogalmához, illetőleg igazolni akarta. Bár a történelemben visszafelé kutatva inkább sokistenhívést találunk, nem monotheizmust, de a külszín soha nem rejti el az egy Istenről szóló sejtelmet. Az emberi szív mindig bensőségesebb volt, mint a közszellem vagy a mitológiát alkotó fantázia. Erős érvek szólnak amellett, hogy a sok isten árnyszerű képe mögött kutatták az ismeretlen Istent, aki előtt felelősséget éreztek és akihez szükségükben fohászkoztak. Ki és mi táolálta ezt a sejtelmet? Az apológáták nem egyszer hivatkoztak az őskinyilatkoztatás maradványára. De ilyen hagyomány nem bizonyítható és kevés a valószínűsége annak, hogy egy gondolat tartalom külön természetfeletti be-

avatkozás nélkül évezredek alatt tisztán megmaradjon. A teológus ellenben számolhat azzal a kegyelmi beavatkozással, ami következik Isten egyetemes üdvözítő akaratából. Mivel az ember csak szabadakarátú állásfoglalásai döntései örök sorsáról, Isten valamilyen kegyelmi intuíciójai lehetőséget ad a hitre. Az újplatonikus *Plotinos* félre is dob minden következtetést, s a misztikus élményt, az extázist teszi az istenismeret forrásává.

Mire képes az értelem ?

El kell ismernünk, hogy *Kant* óta nemkatolikus bölcselelő alig foglalkozik a hagyományos istenervekkel. Úgy gondolják, hogy *Kant* döntően aláásta azok erejét és a metafizika érvényét. A hivatalos egyházi álláspontot az I. Vatikáni zsinat szögezte le: az ember a természetes ész világánál a látható dolgokból eljuthat a személyes Isten ismeretére. Megjegyezzük, hogy a zsinat nem filozófiai tételt tett dogmává, hanem kinyilatkoztatott igazságot. Határozatát a szentírásra és a hagyományra támaszkodva mondta ki. A zsinat továbbá csak az értelem képességéről beszélt, de semmit nem mond arról, hogy az egyes emberekben meglevő istenfogalom a pusztán értelem munkája-e, vagy már benne van a kegyelmi segítség is. Határozott érveket sem foglalt bele döntésébe, csak általánosságban hivatkozik az oksági következtetésre. Végül csak annyit állít, hogy az értelem „megismerheti” Istent, nem pedig azt, hogy a motívumok hatása alatt szükségszerűen eljut erre az ismeretre. Vagyis az oksági reflexió végén nem olyan szükségszerű a következmény kimondása, mint egy matematikai levezetésnél vagy közvetlen tapasztalásnál. Ez a dolog természetéből folyik.

Egyes filozófusok nemcsak a látható világból akartak Istenre következtetni, hanem úgy gondolták, hogy szükségszerű léte valamiképpen benne van a fogalmában. *Szent Anzelm* híres okoskodása így szól: Isten az, akinél nagyobbat nem lehet elgondolni. De akkor léteznie kell, mert ha nem léteznék, elgondolhatnánk nálánál nagyobbat, ti. olyant, aki létezik is. Már kortársai megjegyezték, hogy érvelése a fogalom rendjéből átszök a valóság rendjébe, tehát nem helytálló. *Descartes* ilyen formában adja elő gondolatát: Amiről világosan látjuk, hogy hozzátartozik valakinek a természetéhez, azt állíthatjuk róla; Isten fogalmánál világos, hogy lényegét a lét alkotja, tehát a létezését állíthatjuk róla. Ez az érv is kevés, mert csak annyit mond, hogy ha Isten létezik, lényege azonos a létezéssel, vagyis ő a szükségszerű létező. Létezését viszont külön kell kimutatnom. *Leibniz* így próbálkozik: Lehetséges olyan lény, akinek az a lényege, hogy létezzék, tehát Isten létezik, mert a létnek léteznie kell. A felelet erre is csak ilyen: Ha valami gondolatomban lehetséges, nem biztos, hogy rajtam kívül is lehetséges. Ilyen feltételezéssel nem jutok ki magamból.

Nem vitatható azonban, hogy e nagy gondolkodók töprengése mögött ez a megfontolás áll: Ha van logikai rend, kell lennie metafizikai rendnek is, s a kettőnek valahol egyesülnie kell. Én mint esékény ember, nem vagyok a logikai rend forrása, csak felismerem és követem. Kell lenni valakinek, aki maga az örök törvényszerűség. Ha így értelmezzük az érveléseket, nem mondhatjuk, hogy illetéktelenül csapnak át a gondolkodás rendjéből a valóság rendjébe.

A tapasztalati világból vett bizonyításokat *Aristoteles* után *Szent Tamás* építette ki. Fogalmazása ugyan a régi fizikai világképet tükrözi, de

az elgondolás ma is helytálló. Az ún. „öt út” visszavezethető erre a három gondolatra:

1. Tapasztalunk kölcsönös hatásokat a létező dolgokon. Minden dolog a maga egyediségében mástól függ, nem önmagának oka. Ha a végtelenbe nyúlunk vissza, az okság akkor is követelmény marad, tehát az első abszolút létező felvétele szükségszerű gondolat.

2. Minden tapasztalati tárgy elgondolható úgy is, hogy nem létezik vagy másként létezik. Minden részében alá van vetve törvényeknek, közttségeknek, s nem áll elénk azzal a sajátsággal, hogy a létet teljességben és a maga erejéből bírja. Ezért a tapasztalati világot esetlegesen mondjuk. Viszont a kiindulás csak olyan valaki vagy valami lehet, aminek léte szükségszerű. Az örök, változatlan, szükségszerű létező feltételezése ezért követelmény.

3. A cél fogalma együtt jár a dolgokkal. Semmit nem írhatok le, nem magyarázhatok meg a céljának ismertetése nélkül. Minden dolog jó valamire, minden történéis vagy cselekvés valamilyen eredmény érdekében játszódik le. Azonkívül az élettelen anyagban és a szerves testek világában meg lehet figyelni bizonyos rendszert, törvényszerűséget, harmóniát. Az atomok belső szerkezetétől az organizmusok működéséig sok olyan jelenséget és funkciót figyelhetünk meg, ahol az egyszerűségi, a kölcsönhatás és a következetesség nemcsak csodálatos, hanem matematikai képletekkel is kifejezhető. Ezek az adottságok csak értelmes ős-oknak elgondolásai lehetnek. Egyáltalán nem szükséges, hogy mindenütt meglegyen a törvényszerűség. Elég, ha annyi található, amire rámondhatjuk, hogy nem lehet a véletlen eredménye. Az anyagvilág velejárója a bomlás, pusztulás, tehát abszolút rendről nem beszélhetünk, de annyit megállapíthatunk, hogy a tapasztalható rendellenesség is a rend felbomlásából ered, tehát időrendben is első az értelmes elgondolás. Az élők világában tapasztalható célszerűséget szeretik a külső hatásokra és az alkalmazkodásra visszavezetni és az örökös eredményének tekinteni. De ha a fejlődés alapján állunk, akkor az alkalmazkodási képességet fel kell tételeznünk a legelső szerves molekulában is, mert csak így volt képes túlélni a környezet bomlasztó befolyását. Ahol pedig megtalálható a benső alkalmazkodási képesség, ott már célszerűségről kell beszélnünk, amit valaki mégis csak elgondolt.

Kant nyíltan felvetette a kérdést, hogy van-e bizonyító ereje az érveknek? Saját módszerének megfelelően ilyen választ adott: A tapasztalati dolgok önmagukban léteznek, de mi csak benső kategóriáink alapján ismerjük meg őket, nem pedig úgy, ahogy léteznek. Az okság elvéről is csak azt mondhatjuk, hogy az a mi tapasztalásunk törvénye, nem a dolgoké. Ezért csak addig terjed, ameddig a tapasztalás. Távlabbi okra már nem következtethetünk, ezért a tiszta ész nem ismerheti meg Istent. Ellenben megismerheti a gyakorlati ész, amely ezzel a gondolatmenettel dolgozik: Mindnyájan felfogjuk az erkölcsi kötelesség parancsoló erejét. A jót meg kell tennünk, a rosszat el kell kerülnünk. A lelkiismeret hallatja szavát a cselekedet előtt, alatt és után. Az ismeret helyessége és a cselekedet erkölcsisége szerint buzdít, helyesel, visszatart vagy vádol. Ennek az általános törvénynek szerzője nem lehet más, csak az erkölcsi szankcióról gondoskodó Isten.

Ha ezt figyelembe vesszük, Kantot nem mondhatjuk agnosztikusnak. A gyakorlati ész éppúgy az ember képessége, mint a tiszta ész. Miért kellene egyiknek a megállapítását filozófikusabbnak, tudományosabbnak tekinteni, mint a másikat? A gyakorlati ész kritikájának második köny-

vét a szerző maga így fejezi be: „Az ész követelményeinek tárgyalása igazolja — amit egyébként az ember és a természet tanulmányozása eléggé tanít —, hogy az a kifürkészhetetlen bölcsesség, ami által létezőnk, nem kevésbé csodálatra méltó annak alapján, amit tőlünk megtagadott, mint annak alapján, amiben részesített.” A probléma tehát nála nem az, hogy Isten létezik-e vagy nem, hanem csak az, mit mondhat róla az értelem és hogyan mondhatja el.

Az érvek bizonyító ereje

A szenttamási érvekben kétségtelenül megtalálható a logikai erő. Mivel mindegyik követeli a tapasztalati világon kívüli ős-okot, Isten létét bizonyíthatónak tartjuk. A bizonyítás természetesen filozófiai, nem matematikai vagy fizikai. A záradék minden esetben posztulátum, követelmény, s filozófiai módszerrel nem is kívánhatunk többet. Itt van szükség a Maritain által emlegetett metafizikai érzékre. Az érvelés konkrét adottságból indul ki, de nyitott területre vezet. Az esetlegessel szembeállít egy szükségszerű létezőt, a rend láttán feltételez egy értelmes rendezőt, de annak kilétét nekünk kell megfogalmaznunk a tapasztalati világban fellelhető adatokból. Semmi más eszköz nem áll rendelkezésünkre, ha eltekintünk a kegyelmi segítségtől és a kinyilatkoztatástól. Az okság és az ok, a fizikai rend és a logikai követelmény közötti űrt nekünk kell kitöltenünk. A puszta levezetés nem elegendő. A feleletet meg kell fogalmaznunk, s ez már személyes munka. Aki nem vállalja, annak a kanti álláspont értelmi alibi lesz. *Sertillange* szerint paradoxonokkal dolgozunk, mert a felfoghatatlant kell felfognunk, a megismerhetetlent kell megismernünk. Ha kimondtuk létezését, érezzük, hogy lényegében megismerhetetlen marad. Ez a régiek *docta ignorantia*-ja, belátott tudatlansága.

A bizonyosság kérdésével kapcsolatban megjegyezzük, hogy az okság elvét valóban logikai követelménynek és egyetemes törvénynek tartjuk minden esetleges létezőre nézve, de nem természettudományos fogalmazásban. A természettudomány ugyanis nem öleli fel a természetet minden vonatkozásban és nem tárgyalja minden szempontból. Ez egyszerűen módszeréből következik. Módszere az elemzés és mérés; ezek alapján szintézist csinál és hipotéziseket állít fel. Azok helyességét ismételtlen méréssel ellenőrzi. Ezért ami nem mérhető, az kívül esik a természettudomány körén, például a természet szépsége. Pedig ez is realitás. A minőségeket is csak annyiban tárgyalja, amennyiben azokat mennyiségi elem hordozza. Az elemzés és a mérés csak a jelenségek mérhető okáig hatol és mást nem is vehet észre. Ha például valaki az élet mibenlétének vizsgálatánál fizikai és kémiai módszert alkalmaz, akkor az életnek csak fizikai és kémiai funkcióit állapíthatja meg. Ha szerepelnek más tényezők, azok ismeretlenek maradnak.

Istent a lét egyetemes forrásának tekintjük, nem a természeti funkciók közvetlen okának. Ő nem osztható, nem mérhető, részei nem határolhatók el, nem tartozéka a tapasztalati világnak. Létét azért állítjuk, mert számunkra a tapasztalati világ nem magyarázza önmagát. A természettudomány a maga területén éppúgy nem mondhat semmit Istenről, mint a természet szépségéről. A természettudomány számára mindegy, hogy Isten létezik-e vagy nem. Ha nem léteznék, azt sem tudná bizonyítani, mert eszközei az ilyen feladatokhoz elégtelenek. A lét ős-oka egészen más, mint a természetben tapasztalható okok. Őt azokba nem lehet be-

helyettesíteni. Léte nem is teszi fölőlegessé a természetes okokat. A természet egészen természet, megvan a saját léte, törvényszerűsége, fejlődése. Ezekben belül a természettudományos módszer a jogosult és nagyszerű hivatás áll előtte.

A természet mint teremtmény olyan önállóságot kapott, hogy magában állhat, zárt egészet alkot és a kutató elme mindig mélyebbre hatolhat folyamatainak láncolatában. Ez az önállóság a természet méltósága. Még feltűnőbb a szabadakarat önállósága, hiszen tudatosan szembefordulhat teremtőjével. Amikor a tudósok belemerülnek a természet kutatásába és szaktárgyukon belül hallgatnak Istenről, ezzel nem Istent sérítik, hanem a természet méltóságát hirdetik. Istent nem a laboratóriumi adatokban kell keresnünk, hanem az emberi elme végső okokat kereső kérdéseiben.

Nem tagadható azonban, hogy a szédületesen fejlődő tudomány sokak előtt elhomályosítja a metafizikai következtetés szükségességét. Az eredmények azt a látszatot keltik, hogy a természettudományos módszer mindenható és egyszer minden titkot megold. Az anyagvilág egyre inkább úgy jelenik meg előttünk, mint hihetetlen gazdagságú ismerettárgy, ami egyre újabb specializálódásnak nyújt teret. A kísérlet és matematika mindig hoz valami eredményt, vagy legalább az új próbálkozások lehetőségét veti fel. Ezzel leköti az érdeklődést s az ember hajlandó megállni a tapasztalható adottságnál. A bölcséleti kérdést nehezen veti fel, mert ahhoz el kellene hagynia módszerét és tisztázni kellene személyes viszonyát a mindenség végső okához. Valahogy úgy, mintha valaki berendezett lakást örököl s egész figyelmét leköti a kapott dolgok megismerése, kipróbálása, s közben el is feledkezhet a végrendelkezőről.

Pedig a bölcséleti kérdés nem válik fölőlegessé. Ma már felsoroljuk az atom ismert alkotó részeit. Kiszámíthatjuk, hány atom van egy átlagos nagyságú csillagban. Számításokat végzünk arról, hogy ha a minket körülvevő 2 milliárd fényév sugarú képezetbeli gömbben az összes ott levő tejútrendszer atomjai egyenletesen elosztódnának, az anyag sűrűsége akkora lenne csupán, mint ha Földünket üres gömbnek véve, megtöltenék egy köbcéntiméter viz felszabadult atomjaival. *Einstein* képlete alapján tudjuk azt is, mennyi energia halmozódik fel az anyag ölén. De lényegében többet tudunk-e arról, mi az anyag, mint Galilei idejében? Minden részéről állítható, hogy így van, de lehetne másként. Minden így-létet megelőz valami lét és mindegyikből lehet más-lét. Éppen ez az adottság, kötöttség, nem-szükségyszerűség jelenti a létbeli esetlegességet. Szükségyszerű létező csak úgy gondolható el, mint abszolút tökéletes létező. Önjegéből bírja mindazt, amivel rendelkezik, azért minden képességet egyszerre és végtelen fokban birtokol. Nála nem képzelhető el fejlődés, bomlás és építés, korlátozás és tehetetlenség. Ő maga a lét, a teljes harmónia, a gondolat, az abszolút szellem. Mivel minden tapasztalati dolog előtt feltehető a kérdés, hogy miért és honnét van, kell lenni valakinek, aki másként létezik s aki maga a felelet minden kérdésre.

Elméleti meglátás és személyes felelet

Meurers nemrég megjelent művében (*Die Frage nach Gott und die Naturwissenschaften*) hívja fel a figyelmet arra, hogy Isten létének kérdését nem lehet tárgyalnunk az ember személyes strukturájának figyelembe vétele nélkül. Az istenfogalom felvetése ugyanis különböző minden más fogalométól. Azoknál elválasztható a tartalom és a létezés. Beszélhetek

például tündérekrol, óriásokrol, Mars-lakókról anélkül, hogy létük vagy nemlétük áttörné a pusztá kíváncsiság keretét. Az istenfogalom tartalma ellenben az, hogy ő az abszolút kezdet, a mindenség teremtője és az erkölcsi rend szankciója. A lét és nemlét feszültségét átélő ember csak úgy gondolhat rá, mint személyes valóját befolyásoló, korlátozó, irányító ellen-pólusra. Ezért feléje néz vagy elfordul tőle, de igazában soha nem lehet közömbös. Legfőljebb olyan fokban, ahogyan a mindennapi célok lekötik figyelmét.

Személyiségünk átélése lélektanilag az öncélúság és függetlenség felismerésében jelentkezik. Az ösztönös és érzelmi momentumok még fokozzák és színezik az öncélúság tudatát és a társadalmi tényezők függvényévé teszik. Ezért egyik korban az individuális törekvés jut túlsúlyba, máskor a szakrális rend válik az evilági törekvés áldozatává. A személyes szabadságot kétféleképpen értelmezhetjük. Jelentheti azt, hogy szabadok, függetlenek vagyunk valami kötöttségtől. Ebben az esetben az ember csak magát akarja és nem illeszkedik bele az őt körülvevő értékrendbe. A túlzó individualizmus ebbe az irányba hajlik. Jelszava az, hogy lehetőség szerint kevés kötöttséget vállalni, ami aztán megérzik a házassági hűségben, a gyermekek nevelésén, a munkafegyelmén, a határozott világnézet kialakításának kerülgetésén. Az egzisztenciális kérdések feszegetését nem tartják időszerűnek.

A szabadságot azonban nézhetjük úgy is, ahogy *Bergson* meghatározza: a konkrét személy viszonya a végrehajtandó feladathoz. Itt a szabadság az emberi képesség és igény kielégítése pozitív irányba. A vonat akkor szabad, ha célja felé mehet. Az ember akkor, ha megvalósíthatja és kibontakoztatja képességeit, elérheti célját. A cél fogalma azonban eszközökkel, feladatokkal, áldozattal kapcsolódik. Itt már az ember nem csupán önmagát akarja, hanem kilép öncélúságából. Akarja magát minden emberi kapcsolatával együtt, amelyek létét meghatározzák és kitöltik.

Isten elfogadása nem korlátozza az értelem igazságkeresését, sem az akarat alkotási vágyát, legfőljebb határozott irányt szab mindkettőnek. Ellenben korlátozza az öncélúságot és az erkölcsi magabazárkózást. Ezért mondjuk, hogy vele kapcsolatban nem egyszerűen ismeretelméleti problémáról van szó, hanem olyanról, ami egyéni létünket érinti. Isten fogalmában benne van a teremtő és bíró szerepe, s ebből adódik a személyes célzat a kérdés felvetésében. A teremtőnek létemmel tartozom, a bíró a végső szankciók hordozója a bennem levő erkölcsi kötelezettségek számára. Olyan ember még nem akadt, aki minden szabályon és kötelezettségen túltette volna magát. A lelke mélyén mindenki erkölcsi lénynek tudja és vallja magát.

A felelősségtudatot komoly gondolkodó még nem vonta kétségbe. Legfőljebb egyes filozófiai irányok más és más magyarázatot adtak neki. Egyesek az erkölcsi megalapozást a társadalom belső szokásaira, berendezkedésére vezetik vissza. A szankciót a becsületben, a közösségben, az államban vagy valamilyen értékrendben látják, mint *Nikolaus Hartmann* vagy *Max Scheler*. Az emberiségben azonban minduntalan visszatér az egyetlen végső szankció, Istennek és a túlvilági létnek kérdése. Ezért mondtuk, hogy Isten megismerése és létének bizonyíthatósága több, mint elméleti probléma. A személyes vonatkozás nem kapcsolható ki belőle. Azt is említettük, hogy a metafizikai gondolatszöves nem mindenkinek kenyere, az istenfogalmat az emberek készen kapják a környezetüktől. Nem közömbös tehát, hogy ez a fogalom vonzó oldaláról jelenik-e meg, vagy félelmet keltő oldaláról. Mondjuk talán így, az egyéni szabadsá-

got es érvényesülést tápláló vagy korlátozó oldaláról. Ilyen összefüggésben megállapíthatjuk, hogy Isten elismerésének előzményei vannak, főleg lélektani előzményei. Nem egyszerű logikai levezetéssel állunk szemben, nem is valamilyen fizikai törvény leolvasásának esetével.

Bölcséletileg helyes, hogy az ős-ok kikövetkeztethető az esetleges létből. Sőt az is biztos, hogy az okozat eligazít az ok mineműségének kérdésében. Ami tiszta érték és alkotó képesség találhat ebben a világban, azt vallanunk kell az ős-okról is. Viszont amennyiben ő a szükségszerű létező, róla nem állítható semmiféle végesség, oszthatóság, korlátozás. Ő csak végtelen szellem lehet és személyességét, értelmességét a világban tapasztalható rend és célszerűség mutatja. A mindennapi életben azonban az emberek az Isten fogalmát nagyrészt azok életéből vázolják fel, akiket hívőknek tartanak, sőt azonnal kapcsolatba hozzák a természetben és az életben található visszasságokat a bölcs és szent Isten intézkedéseivel. Az elméleti kérdésből így lesz mindig személyi probléma.

Elméleti bizonyításra tehát szükségünk van, de inkább a hívők meggyutatására és annak igazolására, hogy a hitünk ésszerű alapokon nyugszik. Azonban érezzük, hogy az Istennel kapcsolatos kérdéseket tisztán érvekkel lezárni nem lehet. Az ember nem csupán értelem, Isten viszont nem közömbös megismerhető tétel, hanem magával hozza az egzisztenciális függést és ebbe már belejátszik akarati és ösztönös valónk is. Amikor az egyház hittételként kimondta Isten megismerésének lehetőségét, ugyanakkor erkölcsileg szükségesnek tekintette a kinyilatkoztatást is, hogy a megismerés könnyen és tévedés nélkül történhessen. A személyes feléje-fordulás azoknál valósul meg, akiknél a fogalom rokonszenvenné vált a nevelés, az élmény vagy a kegyelmi hatás következtében.

A probléma sokrétűségére utal még az is, hogy az istenfogalomban a hívő sem lát egyszerű értelmi igazságot. Érti, hogy nem a bizonyítás logikai ereje az egyetlen kérdés, hanem ami utána következik, a személynek Isten felé fordulása. Ezért az érvekben igyekszik egyre mélyebbre hatolni, nagyobb bizonyosságot szerezni. Ezt a folyamatot is istenkérésnek nevezzük. A keresés és megtalálás szüntelenül váltogatja egymást. Hiszen Isten létével összhangba akarja hozni a világ fenntartását, a gondviselést, a szenvedést, halált, igazságtalanságot és létünk bizonytalanságát. Ezekre pedig a metafizikai istenfogalomból nem kapunk magyarázatot, hanem csak a kinyilatkoztatás tanításából. Előáll tehát az a helyzet, hogy „hitünk Istenének” ismerete a bölcséleti istenfogalmat új fénybe öltözteti s ezzel a filozófiai érvek meggyőző erejét is fokozza. Nem mintha azokban nem lenne elég erő vagy az okság elve valamilyen pótlékra szorulna. A bizonyítás önmagában elégséges, azonban a konkrét ember közelebről látja saját problémáit, mint egy filozófiai következtetést, illetőleg azt is saját problémáinak láncolatában nézi. Az egyéniség olyan, mint egyik-másikkal kristály: csak sarkított fényt enged át, amiből már hiányoznak bizonyos hullámok. Aki a hitén keresztül nem ismeri Istent, annak legtöbbször nem elegendő a filozófiai istenbizonyítás.

Körülbelül ezek a körülmények magyarázzák az egyház magatartását, hogy az igehirdetésben aránylag keveset foglalkozik Isten létének elméleti igazolásával. A gondolatmenetet ismernünk kell, hogy az elméleti nehézségeket megoldjuk, de az üdvösséghez nem elegendő a metafizikai istenfogalom. „Aki Istenhez járul, annak hinnie kell, hogy létezik és megjutalmazza az, aki őt keresi” (Zsid. 11, 6). A hit Istene nemcsak a világ teremtője, hanem egyúttal az üdvrend szerzője. Sőt az, aki Jézus Krisztusban megjelent és kinyilatkoztatást adott. Az igehirdetés célja az üd-

vöztés, nem a filozófiai vita. Az istenfogalmat csak Krisztus ismeretével lehet vonzóvá tenni. Személyében és tanításában benne van a felelet azokra a nehézségekre, amelyek miatt az ember hajlandó fenntartással fogadni az Isten létéről szóló gondolatot. Ha Isten megváltóként belépett életünkbe és történelmünkbe, akkor bizonyára nem az a célja, hogy korlátozza létünket és érvényesülésünket, hanem az, hogy baráti közösségbe vonja értelmes teremtményét. Aki innen néz vissza a bizonyítékokra, az nem a teremtmény öncélúságát igyekszik menteni, hanem örül annak, hogy az esetleges lét támaszt talál a lét örök forrásának akaratóban és szeretetében.

FEHÉR PIÉTA

*A vetített csend sugarában
halott szemhéjak. Anya és fia,
Fehér kezek és még fehérebb ráncok.
Piéta és laterna mágika.*

Pilinszky János

Adalbert von Chamisso:

BONCOURT VÁRA

A múlt évben, halálának 125-ik évfordulója alkalmából sokfelé megemlékeztek Adalbert von Chamissoról, Aki francia nemesi család sarjából vált német költővé. 1782-ben született családjá ősi várkastélyában, Boncourt várában. Idősebb korában visszaemlékezve szülőhelyére, egyik legszebb versét írta meg, a német lírában elsők között felhangzó szociális kicsendüléssel.

*Ősz fejjel a hajdani korbá
most visszarévedek,
s fölédzem a rég felejtett
szép gyermekéveket.*

*Kimagaslik a völgy pagonyából
egy vár, oly fényes, erős.
A tornya, az orma, a hidja
mind, mind olyan ismerős.*

*A pajzsáról a címer-oroszlán
köszönt, mint régi barát.
A várba felsietek most,
s bejárom az udvarát.*

*Ottan van a szfinksz, a szökőkút,
s ott zöldel a vén fügefám,
az ablakok mögött én,
óh, hányszor is álmodozám.*

*A kápolnába belépek,
itt nyugszik az ősapám.
A rozsdás fegyvere ott függ
a kripta oszlopán.*

*Nem látja a fátyolozott szem
a cifra betűk vonalát,
hiába özönlik a napfény
ragyogó színes ablakon át.*

*Így állsz a szívbe' szilárdan
te drága, te hajdani vár,
habár romokba omoltál
s fölötted a pór eke jár.*

*Legyen termékeny a földed! —
megáldalak im szeliden,
s aki felszánt, azt a parasztot,
óh, kétszer is áldja szívem.*

*De én ne pihenjek, a lantom
veszem, aztán útra kelek,
bebolyongom a messzi világot,
és egyre csak énekelek.*

Kunszery Gyula fordítása